НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

UKRAINIAN NATIONAL
BAR ASSOCIATION

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, буд. 3, 5-й поверх,
тел: +38 (044) 392-73-71
email: info@unba.org.ua, веб-сайт: www.unba.org.ua

5th floor, 3 Borysoglibska st., Kyiv, 04070, Ukraine
phone: +38 (044) 392-73-71
email: info@unba.org.ua, web-site: www.unba.org.ua

Голові Комітету
Верховної Ради України
з питань правоохоронної діяльності
Сергію ІОНУШАСУ
вул. Грушевського, 5, м. Київ, 01008
ionushas@rada.gov.ua
herasymenko-i@rada.gov.ua

Шановний пане Сергію!

Національна асоціація адвокатів України (далі — НААУ) висловлює Вам свою повагу та звертається з такого питання.

До НААУ надійшов Ваш лист № 4127/0/1-26 від 22.09.2026 з проханням надати пропозиції та зауваження до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку застосування застави» (реєстр. № 15565 від 27.08.2026).

Метою зазначеної законотворчої ініціативи є забезпечення єдності, обґрунтованості та передбачуваності практики застосування застави шляхом встановлення єдиного порядку та об'єктивних критеріїв визначення її розміру, урахування реального майнового стану підозрюваного, обвинуваченого, вартості належних йому активів, характеру кримінального правопорушення та процесуальних ризиків, а також визначення граничних розмірів застави та врегулювання порядку її внесення у грошовій та/або майновій формах.

Щодо вказаної законодавчої ініціативи дійсно слід зазначити, що запропоновані законодавчі зміни є слушними та актуальними, оскільки відповідно до ч. 4 ст. 182 КПК України розмір застави має визначатися з урахуванням майнового стану підозрюваного, а ч. 5 зазначеної статті визначає граничні розміри застави відповідно до тяжкості вчиненого злочину.

Водночас у вказаній статті міститься законодавче застереження щодо «виключних випадків», конкретне законодавче визначення яких відсутнє, що надає можливість визначати будь-який розмір застави, у тому числі більший, ніж визначений КПК України як граничний розмір застави для особливо тяжкого злочину.

При цьому навіть у разі вчинення нетяжкого чи тяжкого злочину слідчий суддя або суд можуть визначити більший розмір застави, ніж для особливо тяжкого злочину, з огляду на згадані вище «виключні випадки», які дають можливість визначити будь-який розмір застави без обмеження її розміру, якщо суд установить,

що визначений законом розмір застави не здатний забезпечити належне виконання підозрюваним (обвинуваченим) своїх процесуальних обов'язків.

Виходячи з практики ЄСПЛ, ключовим у питанні призначення застави є саме забезпечення явки, оскільки розмір застави в жодному разі не може бути наперед визначеною «формою покарання», з огляду на встановлений у ст. 62 Конституції України принцип презумпції невинуватості особи, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Застава має бути процесуальною гарантією виконання підозрюваним (обвинуваченим) своїх процесуальних обов'язків; її внесення не спрямоване на відшкодування шкоди чи завданих збитків, а її мета є суто процесуальною. Тому при визначенні її розміру обов'язково має враховуватися майновий стан особи, оскільки особа не зможе внести заставу в розмірі, який явно перевищує її доходи та явно не відповідає її майновому стану.

Водночас якщо дійсно наявна обґрунтована підозра у вчиненні злочину і встановлено розмір доведеного незаконного доходу особи, отриманого нею внаслідок вчинення злочину, то такі незаконні активи мають бути вилучені працівниками правоохоронного органу, а розмір застави має відповідати розміру легально підтверджених доходів особи, яка притягується до кримінальної відповідальності.

Разом з тим визначення розміру застави без індивідуальної оцінки майнового стану підозрюваного є несумісним із гарантіями статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тому якщо закон передбачає можливість відступати від загальних меж застави лише у виключних випадках, суд зобов'язаний детально обґрунтувати, чому випадок є винятковим і потребує особливо великої застави.

В іншому разі надмірна застава прирівнюється до непрямої відмови у звільненні, оскільки якщо після формального надання права на заставу особа все одно залишається під вартою через неспроможність сплатити цю суму, це означає, що суд не виявив належної ретельності.

Реальним прикладом непомірного розміру застави як у національній, так і в європейській судовій практиці є згадана в пояснювальній записці до законопроєкту справа ЄСПЛ «Істоміна проти України», фактичні обставини якої, на жаль, не є поодинокими. У цій справі було розкрито проблематику визначення розміру застави виключно на підставі суми не реальних, а ймовірних (можливих) збитків у кримінальному провадженні, без урахування майнового стану підозрюваного чи обвинуваченого, що нині дійсно є проблемою, вирішенню якої мають сприяти запропоновані законодавчі зміни.

При цьому визначення розміру непомірної застави в певних випадках здійснюється без установлення реального розміру збитків, зокрема так, як це було описано у згаданій вище справі, яку розглядав ЄСПЛ, хоча збитки мають бути не абстрактними, а реальними, оскільки збитками, як правило, є оцінена в грошовому еквіваленті шкода, розмір якої має бути доведений, з урахуванням принципу «реальності», а не «абстрактності» завданих збитків. Відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи

щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не визначив їхній розмір.

Водночас, хоча відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 178 КПК України при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу суд повинен урахувати розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється чи обвинувачується особа, виходячи з практики ЄСПЛ ключовим є призначення застави саме для забезпечення явки, а не як форми покарання. Така гарантія спрямована насамперед на забезпечення присутності обвинуваченого під час судового розгляду чи досудового розслідування, а не на відшкодування шкоди чи завданих збитків.

Питання відшкодування збитків дійсно є важливим аспектом кримінального провадження. Водночас це питання, як правило, може бути вирішене або на першочерговому етапі, а саме при пред'явленні цивільного позову після повідомлення особі про підозру, коли особа його визнає та пропонує реальні механізми відшкодування завданих збитків відповідно до наявних у неї можливостей, або в порядку виконання умов угоди про визнання винуватості задля встановлення реальних процесуальних гарантій відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням.

При цьому таке відшкодування можливе і за рахунок майна обвинуваченого, яке було арештоване в межах застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Разом з тим, коли в основу визначення розміру застави покладається саме розмір завданих збитків, в особи виникає ілюзорне право на звільнення з-під варти шляхом внесення застави. У такому разі наявне не лише порушення прав обвинуваченого на застосування альтернативи триманню під вартою — внесення застави, а й простежується порушення прав потерпілого.

Так, особа тримається під вартою з правом внесення застави, матеріальний стан якої не дає їй змоги скористатися цим правом, внаслідок чого вона залишається під вартою. Відповідно, відшкодування збитків буде одним з основних факторів, які суд урахує при призначенні особі покарання. Перебуваючи на заставі, особа має ширші процесуальні можливості для примирення з потерпілим та відшкодування збитків, у тому числі може звернутися до банківських установ для отримання кредитних коштів, передати в іпотеку своє майно, яке не було арештоване в межах кримінального провадження, або відчужити його, щоб компенсувати завдані потерпілому збитки, чи влаштуватися на роботу та в подальшому спрямувати отримані доходи на відшкодування збитків.

Натомість коли особа перебуває під вартою і не має фінансової можливості внести заставу, розмір якої перевищує як її фінансові можливості, так і розмір завданих збитків, вона усвідомлює, що застава для неї є непомірним тягарем, який перетворився на покарання у вигляді фактичного позбавлення волі, що особа вже почала відбувати. У такому разі в неї вже немає мотивації до примирення з потерпілим та відшкодування збитків.

Також на практиці непоодинокими є випадки, коли в особи проведено обшук, вилучено всі заощадження у вигляді грошових коштів, оскільки, як правило, при проведенні обшуку надається дозвіл на відшукування грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, а за місцем його проведення одразу неможливо визначити

джерело їх походження, накладено арешт на все майно, а в подальшому особі повідомлено про підозру та обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з правом внесення застави. У такому разі особа не має можливості ані внести визначений їй розмір застави за рахунок вилучених у неї коштів, навіть за наявності документального підтвердження легальності їх походження, ані внести заставу за рахунок арештованого в неї майна, щодо якого так само могло бути накладено заборону відчуження як забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні чи в порядку застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження. Тому запропоновані зміни мають сприяти реальній процесуальній можливості внести заставу.

Частково до вирішення цієї проблематики звернувся Конституційний Суд України, який хоча й не визнав неконституційними положення КПК України щодо можливості визначення розміру застави, не обмеженого верхньою межею, але своїм Рішенням від 21 липня 2026 року № 9-р(II)/2026 вказав, що «застава не є кримінальним покаранням, „викупом“ особи чи компенсацією за заподіяну кримінальним правопорушенням шкоду». Конституційний Суд України ще раз наголосив, що застава як інститут є процесуальною гарантією присутності особи, яку підозрюють чи обвинувачують, та дотримання інших покладених на неї обов’язків у кримінальному провадженні. Тому Конституційний Суд України, враховуючи практику Європейського суду з прав людини, вважає, що для запобігання перетворенню застави на завуальований спосіб тримання особи під вартою слідчий суддя, суд, визначаючи розмір застави в судовому рішенні, повинен обґрунтувати фінансову спроможність особи, оцінити її легальні доходи й активи, урахувати не лише розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а й інші обставини, визначені Кодексом.

Враховуючи, що вказані законодавчі зміни запроваджуються задля гармонізації національного законодавства з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, наявні численні рішення ЄСПЛ щодо визначення розміру застави без урахування майнового стану підозрюваного, а також Рішення Конституційного Суду України, у якому також звернуто увагу на цю проблематику, Національна асоціація адвокатів України загалом підтримує законопроєкт № 15565 від 27.08.2026 та вважає його спрямованим на гуманізацію законодавства у сфері визначення чіткого механізму встановлення конкретних розмірів застави в кримінальному провадженні, що є важливим кроком на шляху приведення національного законодавства України у відповідність до стандартів законодавства держав Європейського Союзу та Ради Європи, у яких діє суворий принцип дотримання прав людини та поваги до їхніх основоположних свобод, що є одним із ключових принципів сучасної правової держави.

З повагою

Голова
Національної асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України **[Підпис]** **Лідія ІЗОВІТОВА**